

Др Тамара Ђурђић-Милошевић, доценткиња
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу
ORCID: 0000-0003-3697-9591

Прегледни научни рад
УДК: 347.61/.68:004
DOI: 10.46793/XXMAJSKO1.065DJ

ПРОБЛЕМИ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ У НАСЛЕДНОМ ПРАВУ*

Резиме

Са дигиталним садржајима се сусрећемо свакодневно и ступамо у уговорне односе као корисници услуга, стичући одређена права и обавезе које произлазе из тог односа, и који дефинишу наш правни положај. Питање које се као кључно овде поставља је питање правне судбине дигиталне имовине након смрти њеног власника (корисника), и могућности приступа овим дигиталним садржајима од стране наследника. Да би се дефинисао адекватан правни оквир и модели дигиталног наслеђивања, и поставили основни принципи система наслеђивања дигиталне имовине, неопходно је дефинисати појам дигиталне имовине, врсте дигиталних добара, као и која добра могу бити предмет наслеђивања, а која су ненаследива.

Кључне речи: дигитализација, дигитално имовина, дигитално наслеђивање.

1. Увод

Имајући у виду висок степен технолошких достигнућа и дигитализацију, све већи значај добијају дигитална добра. У питању су подаци повезани са електронском поштом, разним друштвеним платформама *Facebook*, *Instagram*, блогови, подаци ускладиштени на *cloud-у*, *on line* новчаници, као примери дигиталних добара. Пренос ових добара за живота је неспоран, али проблем настаје код њиховог преноса за случај смрти, када појам дигиталне имовине и дигиталног наслеђа добија на значају. Не само да остављамо дигиталне трагове коришћењем интернета, већ и наше податке, било да имају неку економску или само афекциону вредност.

* Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2024. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

Предмет наслеђивање су најпре, добра која имају економску вредност, јер се претпоставља да је наследник свестан постојања те имовине и могућности да је наследи након смрти корисника као титулара те имовине. Проблем може настати ако наследник није информисан о постојању овакве имовине, па се дешава да у банкама има много „успаваних“ рачуна са значајним финансијским средствима. Отуда се потреба за креирањем и регулисањем најоптималнијег модела наслеђивање дигиталне имовине. Треба напоменути да је било спорадичних покушаја да се изнађе најбољи модел наслеђивања појединих дигиталних добара која су у власништву корисника као што су криптовалуте, лозинке, криптографски приватни кључеви и сл. Неки модалитети су подразумевали да се дигитална добра чувају у шифрованом облику и преносе на наследнике путем *block chain* технологије, други су подразумевали складиштење дигиталних добара у виду симбола, а трећи су за управљање дигиталном имовином користили паметне уговоре. Међутим, предложени модели су имали много недостатка: није било јасно како ће смрт корисника бити потврђена, како ће потенцијални наследници сазнати за постојање ових добара, итд.

Највећи проблем у домену дигиталног наслеђивања је то што не постоје свеобухватни правни прописи у области дигиталне сукцесије у већини правних поретка. Јасно је да су такве законске одредбе преко потребне, јер дигитална средства добијају све више на значају у данашње време. Међутим, стварању адекватне правне регулативе и модела дигиталног наслеђивања треба да претходи стварање правне теорије дигиталне сукцесије, што значи да је неопходно да размотрити основне принципе система наслеђивања дигиталне имовине.

2. Појам дигиталне имовине

Наследноправна сукцесија подразумева прелазак заоставштине са оставиоца на његове наследнике у тренутку оставиоцеве смрти.¹ Како наследник као правни сукцесор ступа у правни положај преминулог као правног претходника, он наслеђује и права и обавезе (дугове) који улазе у заоставштину. Код дигиталног наслеђивања права и обавезе су дигиталне природе и као такви постоје у сајбер простору.² Отуда се као основно питање поставља дефинисање дигиталне имовине. У правној теорији не постоји прецизна дефиниција дигиталне имовине, тј. које су њене основне

¹ Ђурђевић, Д., *Институције наследног права*, Београд, 2012, стр. 35.

² Marino, G., *La successione digitale*, Osservatorio del diritto civile e commerciale, fascicolo, бр. 1/2018, стр. 171.

карактеристике и које су тачке разграничења у односу на другу имовину, која нема дигиталну природу.³

Према Директиви 2011/83/ЕУ о правима потрошача, дигитални садржај су подаци који се производе и снабдевају у дигиталној форми.⁴ Као примери дигиталног садржаја у Преамбули се наводе рачунарски програми, апликације, музика, видео записи или текстови, без обзира да ли им се приступа путем преузимања или протока, са опипљивог медијума или на који други начин. Међутим, приликом дефинисања дигиталне имовине немогуће је навести сва дигитална добра која се подводе под овај појам. Оно што је парадокс јесте чињеница да у свакодневном животу, када говоримо о заштити виртуелних добара (података), без обзира на начин њиховог складиштења и презентовања, користимо генерички појам „*digital assets*“ (дигитална добра). Међутим, када је реч о наслеђивању дигиталне имовине, њен састав, па самим тим ни вредност, није лако утврдити, што доводи у питање правну сигурност. Наиме, дешава се да неколико година након смрти титулара дигиталне имовине, се појава поједина добра за које се утврди да имају дигиталну природу. Пошто дигитална имовина не представља правно дефинисану категорију, ни права на овој имовини не могу бити законски одређена, што значи да правни режим дигиталне имовине, као и њихова наследноправна сукцесија нису уређени. Отуда се сматра да у недостатку посебног режима за дигитално наслеђивање, општи режим наслеђивања има примену, у мери у којој је то могуће.

3. Врсте дигиталне имовине

Када је реч о врстама дигиталне имовине, најпре је потребно разграничити појмове финансијске дигиталне имовине у виду дигиталних финансијских средстава, и дигиталне имовине која има извесну финансијску вредност. У прву категорију спадају: кованице и криптовалуте које су сурогат новца, као и токени различитих врста. Шири појам од финансијских дигиталних средстава је дигитална имовина која има финансијску вредност која може бити разнолика.⁵ На другом полу је дигитална имовина која нема финансијску вредност. То је она дигитална имовина која нема новчани или практичну вредност, већ више афекциону вредност, и сентиментални значај за појединца.⁶

³ Maeschaelck, B., *Digital Inheritance in Belgium*, Journal of European Consumer and Market Law EuCML, Issue 1/2018, стр. 37.

⁴ Чл. 2 (11) Директиве 2011/83/ЕУ Европског Парламента о правима потрошача.

⁵ Howden, E., *The Crypto-Currency Conundrum: Regulating An Uncertain Future*, Emory International Law Review, vol 29, no 4/2015, p. 762.

⁶ Исто.

Још једна подела дигиталне имовине је на лична и нелична дигитална добра. Личну дигиталну имовину чине лична дигитална добра која користе њихови примарни корисници који су и њихови власници (*e-mail* адресе, налози, налози на друштвеним мрежама). Ова врста дигиталне имовине по правилу нема финансијску вредност, иако то није искључено. Нелична дигитална добра могу да користе сва лица која су у њиховом поседу и која су као таква потпуно преносива (на пример: слике, филмови, звуци, текстови, е-књиге, аудио датотеке итд.).⁷ Коначно, под појмом дигиталне имовине се подразумева скуп свих горе поменутих дигиталних добара.

4. Наслеђивање дигиталних добара

4.1. Наследива дигитална добра

За сферу наследног права од посебног значаја је дигитална имовина која има финансијску вредност (криптовалуте, токени). У ову групу дигиталних добара се чак сврставају и банковни рачуни, рачуни из куповине, за које се сматра да могу бити предмет наследноправне сукцесије. С обзиром на финансијску вредност, ова добра би требало сматрати предметом наслеђивања. У теорији су заступљена схватања, да би можда уместо њих предмет наслеђивања требало бити новчани износ који је плаћен као противвредност ових добара, што би било у складу са правилима о заштити приватности појединца након његове смрти као и другим правним принципима који ограничавају приступ дигиталној имовини.⁸ Међутим, разликовање између дигиталне имовине и плаћања њихове противвредности тешко је у пракси направити. У случају постојања директне везе између дигиталне имовине и плаћања, такво раздвајање би било олакшано, и могло би се темељити на судској одлуци која се односи на расправљање заоставштине. Осим тога, законодавац би требало да омогући изузимање дигиталних средстава из наслеђивања, уколико је то изричита одлука титулара ове имовине, као крајњег корисника. У супротном, код наслеђивања дигиталне имовине отварају се бројна питања која имплицира наследноправна сукцесија, као што је питање одговорности за дугове

⁷ Harbinja, E., *Virtual Worlds - A Legal Post-Mortem Account*, SCRIPTed: A Journal of Law, Technology and Society, vol. 11, no. 3/2014, pp. 296–297.

⁸ Edwards, L., Harbinja, E., *Protecting Post-Mortem Privacy: Reconsidering the Privacy Interests of the Deceased in a Digital World*, Cardozo Arts & Entertainment Law Journal, Vol. 32, No. 1/2013, p. 32.

наследника. По логици ствари, наследници би требало да одговарају до висине новчане противвредности наслеђених дигиталних добара.⁹

У неким случајевима утврђивање вредности ових добара не представља проблем (нпр. када је реч о дигиталним добрима која стварају конкретне приходе). Главни правни проблеми у области дигиталног наслеђивања односе се на чињеницу да постоје дигитална средства која немају никакву експлицитну финансијску вредност, али имају неку практична примену: могу се користити у професионалне сврхе, извор су неких информација, могу бити докази у случају неких спорова, итд.¹⁰ Утврђивање њихове вредности може бити проблематично, због чега настаје потреба утврђивања посебних правила у одређивању вредности дигиталне имовине, која може бити предмет наслеђивања. Посебан проблем представљају и добра која имају скривену финансијску вредност, па је њихову природу тешко утврдити. Сматра се да би суд у сваком конкретном случају требало да утврђује ово њихово својство, на захтев наследника који би требали да докажу финансијску природу дигиталне имовине која им припада по основу наслеђивања. У неким случајевима, финансијска вредност дигиталних добара је очигледна, нпр. уколико постоје налози који су коришћени за вођење пословања.

Такође, у појединим правима, прави се разлика између дигиталних својинских права и строго личних дигиталних права, што је од посебног значаја када су ова права предмет наслеђивања, јер се подвргавају различитим наследноправним режимима.¹¹ На пример, у немачкој правној доктрини, разликују дигитална имовинска права и изричито лична дигитална права.

Што се тиче наслеђивања добара која немају финансијску већ афекциону вредност, могу бити од посебног значаја за наследнике преминулог који могу имати приступ дигиталним коренима, дигиталној меморији и виртуелној историји преминулог корисника. Главни пример ове врсте дигиталне имовине је виртуелна слика преминуле особе. Штавише, већина фотографија и мејлова има само сентименталну вредност, чак су и мишљења да се профили на друштвеним мрежама и налози преминулих особа могу третирати као виртуелни надгробни споменик.¹² Штавише, чини да су оваква дигитална добра изван опсега општих принципа наследноправне сукцесије, па би опција била да се уговором који се закључује између корисника и провајдера

⁹ Szweidler, P., *Digital Assets and Inheritance Law: How to create fundamental principles of digital succession system?*, International Journal of Law and Information Technology, Oxford, no. 31/2023, pp. 144–168.

¹⁰ Исто.

¹¹ Traxler, L. M., *Digitaler Nachlass. Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magistra der Rechtswissenschaften im Diplomstudium der Rechtswissenschaften*, Johannes Kepler Universität Linz, 2021, p. 8 -10.

¹² Kreiczler-Levy, S., Donyets-Kedar, R., *Better Left Forgotten: An Argument against Treating Some Social Media and Digital Assets as Inheritance in an Era of Platform Power*, Brooklyn Law Review, vol. 84, issue 3/2019, p. 706.

интернет услуга дефинише постмортални статус такве дигиталне имовине. Посебна категорија дигиталне имовине су дигитална добра заштићена ауторским правима (Швајцарска, Пољска, САД). Ова имовина би требало да се наследи на основу правила о наслеђивању ауторских права.

4.2. Ненаследива и делимично наследива дигитална добра

Постоји дигитална имовина која је ненаследива, и у њу спадају приватни налози на друштвеним мрежама, налози за електронску пошту, виртуелне телефоне итд. Приступ таквој имовини требало би да буде ограничен након смрти крајњег корисника, с обзиром да су такви дигитални налози личне природе, и требају бити доступни само њиховим примарним корисницима. Међутим, садржај ове имовине може бити наследив под условом да је у складу са постморталним располагањима преминулог корисника. Тако су у немачкој правној доктрини заступљена мишљења да под одређеним условима наследници могу имати приступ садржини налога, као и интерфејсу који служи за њихово приказивање. Наслеђивање ових садржаја без приступа налогу могуће је у случају да је то констатовано судском одлуком, а приступ овим садржајима може се показати значајним у случају спорова у које су укључени наследници. Такође, поједина ненаследива дигитална добра могу се користити за приступ другим дигиталним добрима која имају финансијску вредност. Отуда би у сваком конкретном случају требало проверити да ли нека од личних ненаследивих дигиталних добара може да буде од финансијске и практичне користи. Осим тога, када је реч о налозима који се користе у пословању, наследници би требало да имају потпуни приступ таквим налозима, не само садржини, јер нису личне природе.¹³

Оно што је значајно напоменути као тачку дистинкције у односу на наслеђивање класичне имовине јесте чињеница да код дигиталног наслеђивања не постоји међугенерациска веза која је основа наследноправне сукцесије. Отуда би дигитално разбаштињење требало бити много једноставније него разбаштињење које се односи на традиционална добра.

5. Наслеђивање интернет налога преминулог

Налог на *e-mail*-у, *cloud*-у, профил на друштвеној мрежи или налог за дигитално плаћање, нису ништа друго до уговорни односи који проистичу из уговора о пружању онлајн услуга између дигиталног посредника који им нуди ове услуге и корисник интернета. Отуда произлази да је предмет *mortis*

¹³ Navas, S., *Digital Content of the Inheritance: Remarks on the Judgment of the German Federal Court of Justice (BGH) of w12 July 2018 from the Standpoint of Spanish Law*, European Review of Private Law, Netherland, no. 5/2019, pp. 1159–116.

causa сукцесије уговорни однос. Како су према општим правилима наследног права и обавезе из облигационог односа наследиви, у правној теорији је сматра да се ово правило једнако примењује и на уговоре о пружању *on-line* услуга. Одступања од овог принципа су могућа у законом предвиђеним случајевима када се предвиђају посебни критеријуми за *post mortem* промет права из уговорног односа или долази до гашење уговорног односа за случај смрти једне уговорне стране, нпр. уколико је уговор закључен као *intuitu personae*.¹⁴

Подаци који су ускладиштени на једном интернет налогу могу се налазити у различитим правним режимима, у зависности од врсте података.¹⁵ Фотографије, видео снимци које је креирао корисник могу бити заштићене ауторским правима, и као такви наследиви, заједно са уговорним положајем корисника који се заснива на лиценци коју добија за коришћење друштвених мрежа.¹⁶ Једно од питања које се овде поставља је питање наследивости порука које су послате преко друштвених мрежа, чија наследивост ће зависти од тога да ли су личног карактера или не, тако да су, осим правила наследног права, релевантна су и правила о заштити приватности и личних података.

На путу наследноправној сукцесији уговорног односа могу стајати услови предвиђени уговорима о лиценци између дигиталних посредника и крајњег корисника, који се услед смрти корисника санкционишу потпуним прекид односа и затварање налога или се однос наставља у другачијем облику, кроз управљања налога (рачуна) од стране трећег лица одређеног од стране оставиоца, а ако то није случај, од стране наследника. Као резултат тога, настаје нека врста наследноправне сукцесије која није типична, а истовремено не подразумева потпуно гашење уговорног односа, тако да се отвара проблем који је од економског и правног значаја, а то је правна квалификације улоге субјекта који је позван да управља.¹⁷

Већи проблем, чини се, представљају клаузуле о непреносивости лиценци за коришћење налога, које се одређују од стране пружаоца услуга, путем општих услова пословања. Одредбе о непреносивости су оправдане када су налози лични (као нпр. налози на друштвеним мрежама), међутим оправданост ове клаузуле треба ценити у сваком конкретном случају. У већини случајева пружаоци интернет услуга уносе клаузулу непреносивости ових података, са чиме корисници као потрошачи нису упознати.

¹⁴ Padovini, F., *Contractual relationship and succession by cause of death*, Milan, 1990, p. 60.

¹⁵ Berlee, A., *Digital Inheritance in the Netherlands*, Journal of European Consumer and Market Law EuCML, Heft 6/2017, p. 259.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Berlee, A., *нав. дело*, стр. 260.

6. Модел наслеђивања дигиталне имовине

За успостављање успешног модела наслеђивања дигиталне имовине неопходно је дефинисати ентитете који морају да буду укључени у сам процес наслеђивања. Најпре, мора постојати корисник који је власник дигиталних средстава и који жели да остави своју дигиталну имовину у наслеђе својим наследницима. Корисници се деле у две групе: корисници псеудонима који се нису регистровали у организацији са правим идентитетом; идентификовани корисници који су се пријавили користећи прави идентитет (нпр. користили су банковни рачун). Други ентитет у поступку наслеђивања би био кандидат који је законски старатељ имовине. То може бити било које лице које испуњава законске услове за ову позицију, а пожељно је да то буду најближи чланови породице. Корисник би могао да номинује једног или више кандидата за старатеља имовине. Трећи ентитет је организација која складишти податке корисника. Номиновани кандидат може да комуницира са организацијом након смрти корисника, и да прими добра након њихове верификације. На основу природе понуђене услуге, организација може да региструје псеудониме и кориснике који се могу идентификовати. Организација мора исправно да потврди и провери идентитет корисника пре преноса средства на номинованог корисника псеудонима. За функционисање овог модела наследноправне сукцесије неопходно је постојање тела који ће поуздано потврдити смрт корисника. То може бити било који поуздани ентитет који ће утврдити чињеницу наступања смрти. Неопходно је да постоји и портал за приказ номинованих који представља наменски систем за ефикасно складиштење и управљање подацима о наслеђивању имовине. Имплементација овог портала може да извршити коришћењем наменског централизованог система или децентрализованог система као што је *blockchain*.¹⁸

7. Заштита приватности за случај смрти

Када пружаоци услуга нису у уговору дефинисали правну судбину дигиталне имовине за случај смрти корисника, наследницима је, по правилу, дозвољен приступ налогу по основу наследноправне сукцесије. Међутим, дигитална имовина преминулог корисника може бити лична, тако да се кроз приступ налозима од стране најближих сродника откривају информације преминулог корисника које он можда није желео да дели. Питање које се у академским расправама поставља је да ли се право на приватност наставља након смрти појединца, и да ли је она нормативом у довољној мери заштићена, посебно када је реч о информацијама које садрже *e-mail*.¹⁹ Генерално говорећи,

¹⁸ Sing, R. G., Shrivastava, A., Ruj. S., A Digital Asset Inheritance Model to Convey Online Persona Posthumously, International Journal of Information Security, no 21/2022, стр. 985.

¹⁹ Berlee, A. *нав. дело*, стр. 256-260.

претпоставља се да је право на приватност, као и право личности ненаследиво, и да се смрћу титуалара гасе ова права. Међутим, у појединим правима постоје изузеци, па се тако право на приватност наставља и након смрти титуалара. То ће нпр. бити случај са појединим Уставом загарантованим правима која се могу проширити и на мртве, као што је случај са заштитом приватне комуникације.²⁰

У контексту одређивања опсега приватне аутономије у домену дигиталног наслеђивања, још једно од спорних питања јесте могућност сачињавања последње воље у дигиталном облику која би се првенствено односила на пренос права на дигиталним садржајима.²¹

8. Закључак

Дигитално наслеђивање као посебан вид наследноправне сукцесије с обзиром на добра у питању није регулисан посебним одредбама у српском праву. Не постоји посебна регулатива која би се односила на наслеђивање дигиталног садржаја, те се примењују општа правила наследноправне сукцесије.

Уколико би се дигитално наслеђивање правно уоквирило, требало би омогућити што ширу аутономију воље будућег оставиоца у погледу располагања дигиталном имовином. Пошто наслеђивање представља универзалну сукцесију, без обзира на врсту добра која су предмет наслеђивања, наследници би одговарали за дугове оставиоца до вредности наслеђене дигиталне имовине. Што се тиче правила о заштити нужног дела, онда код дигиталног наслеђивања не би могла наћи своју примену, јер принцип породичног континуитета не карактерише дигитална добра. Осим тога, корисно би било регулисати лична дигитална добра, укључујући и осетљиве личне информације, о чијем преносу, брисању, или чувању би требало да одлучи њихов титулар, за живота. Међутим, наслеђивање личних дигиталних добара би било упитно, због њихове природе. Такође, уколико се пође од претпоставке да су права на дигиталним добрима *intuitu personae*, онда би као таква била ненаследива, и гасила се након смрти њиховог титулара.

Оно што се чини као прихватљиво решење када је реч о наслеђивању личних и дигиталних права, јесте да постоји могућност да се она трансформишу у породична лична права за случај смрти њиховог титулара. Овакво решење би било у складу са начелом слободe дигиталног тестирања. Такође, кориснику налога требало да дати могућност да уреди правну судбину своје дигиталне имовине за случај смрти и управљање налогом, што значи да пружаоци услуга мора да следе упутства корисника, након његове смрти.

²⁰ Исто.

²¹ Marino, G., *нав. дело*, стр. 189.

*Tamara Đurđić-Milošević, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law, University of Kragujevac*

PROBLEMS OF DIGITALIZATION IN INHERITANCE LAW

Summary

We encounter digital content every day, and we enter into contractual relationships as providers of services, with the rights and obligations arising from that relationship, which define our legal position. The question that arises is the question of the legal fate of digital assets after the death of their owner (user), and the possibility of access to these digital contents by heirs. In order to define an adequate legal framework and models of digital inheritance, and to establish the basic principles of the digital property inheritance system, it is necessary to define the concept of digital property, the types of digital goods, as well as which goods can be inherited and which are non-inheritable.

Key words: *digitization, digital assets, digital succession.*

Литература

- Berlee, A., *Digital Inheritance in the Netherlands*, Journal of European Consumer and Market Law EuCML, Heft 6, 2017.
- Ђурђевић, Д., *Институције наследног права*, Београд, 2012.
- Edwards, L., Harbinja, E., *Protecting Post-Mortem Privacy: Reconsidering the Privacy Interests of the Deceased in a Digital World*, Cardozo Arts & Entertainment Law Journal, Vol. 32, No. 1/2013.
- Kreiczler-Levy, S., Donyets-Kedar, R., *Better Left Forgotten: An Argument against Treating Some Social Media and Digital Assets as Inheritance in an Era of Platform Power*, Brooklyn Law Review, vol. 84, issue 3, 2019.
- Maeschaelck, B., *Digital Inheritance in Belgium*, Journal of European Consumer and Market Law EuCML, Issue 1/2018.
- Marino, G., *La successione digitale*, Osservatorio del diritto civile e commerciale, fascicolo 1, 2018.
- Navas, S., *Digital Content of the Inheritance: Remarks on the Judgment of the German Federal Court of Justice (BGH) of w12 July 2018 from the Standpoint of Spanish Law*, European Review of Private Law, Netherland, no. 5/2019.

- Padovini, F., *Contractual relationship and succession by cause of death*, Milan, 1990.
- Sing, R. G., Shrivastava, A., Ruj. S., *A Digital Asset Inheritance Model to Convey Online Persona Posthumously*, *International Journal of Information Security*, no. 21/2022.
- Szweidler, P., *Digital Assets and Inheritance Law: How to create fundamental principles of digital succession system?*, *International Journal of Law and Information Technology*, Oxford, no. 31/2023.
- Traxler, L. M., *Digitaler Nachlass. Diplomarbeit zur Erlangung des akademischen Grades Magistra der Rechtswissenschaften im Diplomstudium der Rechtswissenschaften*, Johannes Kepler Universität Linz, 2021.
- Harbinja, E., *Virtual Worlds - A Legal Post-Mortem Account*, *SCRIPTed: A Journal of Law, Technology and Society*, vol. 11, no. 3/2014.
- Howden, E., *The Crypto-Currency Conundrum: Regulating An Uncertain Future*, *Emory International Law Review*, vol 29, no 4/2015.

